ئىككىنچى ، مېچىتلەرنىڭ ئەھۋالى :

مېچىت ــ تەكشۈرۈش خىزمىتىدىكى مۇھىم نۇقتىلىرىدىن بىرى.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قەشقەر، خوتەن — بۇ ئىككى ۋىلايەتتە بىر قەدەر تەسىرى بار مەچىتلەردىن 16 سىنى كوزدىن كەچۈردۇق. مەسىلەن: قەشقەر ھېيتكا جامەسى، چاپان بازىرى مەچىتى ئاپپاق خوجا مازىرى مەچىتى؛ يەركەندىكى جامەمەچىت، ئۇلۇغلىرىم مەچىتى، ئالتۇن مازار مەچىتى، چىلتەن مازار مەچىتى، قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈپ، بولۇپمۇ قەشقەردىكى ھېيتكا جامەسىنى نۇقتىلىق ھالدا ئەتراپلىق تەكشۈردۇق. خوتەن ۋىلايىتىدە، خوتەن ناھىيىسىدىكى جامە مەچىتى، غوجام دەرۋازا مەچىتى، بازار مەچىتى، يېڭى گۈلباغ مەچىتى، خۇيزۇلار مەچىتى، سۇلتان مازار مەچىتى قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈدۇق. ئوندىن باشقا، بىز ھەر بىر بارغان ۋە ئوتكەن يەرلەردىمىزدە ھەمدە نۇقتىلىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان يېزا، مەھەللە ۋە زاۋۇتلاردىمۇ مەچىت ياكى دىنىي پائالىيەت نۇقتىلىرىنىڭ ئەھۋاللىرىغا ئالاھىدە دىققەت قىلدۇق.

تەكشۈرۈش داۋامىدا، بارغان يېرىمىزدىكى يەرلىك ئاھالىلاردىن ۋە دىنىي زاتلاردىن مەچىتلەرنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ھالىتىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئوگەندۇق، بەزى جايلاردا مەچىتلەرگە ئائىت قىسمەن يازما ھوججەت، ئارخىپ قاتارلىق تارىخىي ماتېرىياللارنى كوردۇق ۋە كوچۈرۈۋالدۇق.

شىنجاڭدا، قەشقەر — «ئىسلام دىنىنىڭ يۇرتى» دېگەن سوز بار. دەرۋەقە، مەيلى شەھەردىكى مەھەللەر، مەيلى يېزا - كەنتلەردە بولسۇن، ھەممىلا يەردە مەچىتنى ئوچراتقىلى بولىدىكەن. ئىستاتىستىكمەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئازاتلىقتىن بۇرۇن ۋە دولەت

مىز قۇرۇلغان دەسلەپكى يىللاردا، قەشقەرۋىلايىتىدە چوڭ-كىچىك بولۇپ 13 مىڭ 918 مېچىت بار ئىكەن، ئەينى ۋاقىتتا 110 مىڭغا يېقىن نوپۇسى بار قەشقەر شەھرىدە 133 مېچىت (بۇنىڭ ئىچىدە جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان 20 دىن ئارتۇق جامە) بولغان، يەركەن ناھىيىسى جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە نوپۇسى كوپ چوڭ ناھىيە بولۇپ، ئەينى چاغدا 3 مىڭدىن ئارتۇق مېچىت بولغان ئىكەن. خوتەن ۋىلايىتىدە ئازاتلىقتىن بۇرۇن 7 مىڭ 501 مېچىت بولۇپ، بۇنىڭدىن خوتەن ناھىيىسىدە 982، كېرىيە ناھىيىسىدە 1 مىڭ 283 جايدا مېچىت بولغان. ئەينى ۋاقىتتا، مېچىتلەر يېزا-شەھەرلەرنىڭ ھەر بىر بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىغا قەدەر تارقالغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇرۇن بۇ ئەھۋال زور دەرىجىدە ئۆزگەرگەن، مەسىلەن، قەشقەر ۋىلايىتىدە 1966-يىلىدىن بۇرۇن 5 مىڭ 500 دىن ئارتۇق مېچىت قالغان. بۇنىڭ ئىچىدە يەركەن ناھىيىسىنىڭ 1 مىڭ 200 دىن ئارتۇق، قەشقەر شەھرىنىڭ 107 مېچىتى بار؛ خوتەن ۋىلايىتىدە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دىن بۇرۇن 3 مىڭ 900 دىن ئارتۇق مېچىت قالغان. تەكشۈرۈشىمىزچە، ئەينى ۋاقىتتا مېچىتلەرنىڭ كوپلەپ ئازىيىپ كېتىشىدىكى ئاساسىي سەۋەپ ئاممىنىڭ ئاڭ سەۋىيىسى زور دەرىجىدە ئوسكەن، نۇرغۇنلىغان مېچىتلەر ئىستىخىيىلىك ھالدا چېقىۋېتىلگەن، خېلى بىر قىسىم مېچىتلەر 1958-يىلى خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلغان ۋە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» بولغان چاغلاردا، كوللېكتىپ ئورۇنلار تەرىپىدىن ئىگەللەپ ئىشلىتىلگەن. ئەينى ۋاقىتتا، جەمىيەت تېچ، ئىگىلىك تەرەققى قىلغان، دىنىنىڭ تەسىرى ئاجىز-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

لاشقان بولغاچقا، بۇ مىچىتلەر دىنغا ئېتىقات قىلىدىغان ئاممىنىڭ نورمال دىنىي پائالىيەتلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى ئاساسىي جەھەتتىن قامدىغان.

«مەدىنىيەت زور ئىنقىلاۋى» جەريانىدا، «سول» ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىگىدە، مىچىتلەرگە «سول» ھەركەتلەر قوللىنىلغان، بۇنىڭ بىلەن مىچىتلەرنىڭ سانى بىردىنلا ئازىيىپ كەتكەن. مەسىلەن، 1978 - يىلدىن ئىلگىرى پۈتۈن قەشقەر رايونىدا نامازغا ئوقۇشقا بولىدىغان مىچىتتىن پەقەت 392 سىلا قالغان، قەشقەر شەھرىدە پەقەت 2 لا مىچىت ئېچىپ بېرىلگەن، بۇنىڭ بىرى ھېيتگا جامەسى بولۇپ، 67 - يىلى بۇمۇ يېرىم يىلدەك تاقۇلۇپتىلگەن؛ خوتەن ۋىلايىتىدە «مەدىنىيەت زور ئىنقىلاۋىدىن كېيىن» پەقەت 107 مىچىت قالغان، ئۇنىڭ ئىچىدە خوتەن ناھىيىسىدە ئىشلەتكىلى بولىدىغان مىچىتتىن پەقەت 10 نەچچىسىلا قالغان، خوتەن شەھەر ئىچىدە ئىككى مىچىتلا ئېچىپ بېرىلگەن.

مانا بۇ ئەھۋال دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرى بىلەن دىنغا ئېتىقات قىلىدىغان ئاممىنىڭ نورمال دىنىي پائالىيەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقنىڭ بۇزۇلغانلىقىنى، مىچىت ناھايىتى ئاز بولسىمۇ، لېكىن دىنغا ئېتىقات قىلىدىغانلارنىڭ ئازايمىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ، «قۇرئان» دا مۇسۇلمانلارنىڭ مىچىت سىرتىدا نامازغا ئوقۇشقىمۇ رۇخسەت قىلىنغان. تەكشۈرۈش داۋامىدا، بىر مۇنچە كىشىلەر بىزگە شۇ ۋاقىتتىكى دىنىي پائالىيەت ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ چاغلاردا ئېتىقاتچىلار ئاساسەن ئوز ئويلىرى ۋە ھويلا - قورالـ

ردا ناماز ئوقۇيدىكەن، جۈمە كۈنلىرى بولسا، مەلۇم بىر ئاخۇن-
نىڭ ئويىگە يىغىلىپ ناماز ئوقۇيدىكەن. ھەر قېتىملىق ناماز ۋاقتى-
دا، يول بويلىرى ئوستەڭ بويلىرى، دەل - دەرەخلەرنىڭ ئاستى،
ھويلا - قورالاردا ناماز ئوتەۋاتقانلارنى كورگەنلى بولمىدىكەن، شۇڭا
ئاممىا بۇنىڭدىن تولىمۇ نارازى بولغان.

1980-ۋە 1981-يىللىرى جەنۇبىي شىنجاڭدا ھەدەپ مەچىت سېلىش
شامىلى چىققان. بۇنىڭ بىۋاستە سەۋەبى — يۇقۇرىدا بايان قىلىن-
غان ئەھۋاللار. بۇ خىل شامال دىنىي كەيپىياتنى ئەۋج ئالدۇرۇپ،
ئاز بولمىغان مەسىلىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. مەسىلەن، مەقسەت-
سىز ھالدا قالايمىقان مەچىت سېلىش، دولەت ياكى كوللېكتىپنىڭ
مەبلەغ، مۇلۇكلىرىنى سەرپ قىلىش، ئاممىغا سېلىق سېلىش، ھەتتا
يامان ئادەملەرنىڭ قۇترىتىقۇلۇق قىلىشى ئارقىسىدا، مىللەتلەرئىتتى-
پاقلىغىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان، جەمىيەت ئامانلىغىغا دەخلى قىلىدى-
غان بەزىبىر مەسىلىلەر يۈز بەرگەن، پارتىيە ۋە ھوكۇمەت ئۇنۇم-
لۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، بۇ مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا ھەل قى-
لىنىشقىتىن، 1981 - يىلىدىن ئاخىرلىرىدا بۇ خىل شامال ئاساسەن
توسۇپ قېلىنغان.

ئوتكەن يىل ئاخىرىدىكى ئىستاتىستىكا مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا،
قەشقەر ۋىلايىتىدە 4 مىڭ 700 دىن كوپرەك مەچىت ئەسلىگە كەل-
تۈرۈلگەن، بۇ، - مەدىنىيەت ئىنقىلابى» دىن بۇرۇنقى مەچىت سانى-
نىڭ، 78% تىگە تەڭ كېلىدۇ؛ قەشقەر شەھىرىدە قايتىدىن ئېچىل-
غان ۋە يېڭىدىن ياسالغان مەچىت جەمئى 93، يەركەن ناھىيىسىدە

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئويغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلارنى ئامبىرى

ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنى 1 مىڭ 227 ، خوتەن ۋىلايىتىدە ھازىر ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنى 2 مىڭ 466 بولۇپ، «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دىن بۇرۇنقى مېچىت سانىنىڭ 63% گە تەڭ كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە خوتەن ناھىيىسىدە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنى 518.

يۇقۇرقى سانلاردىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىدە مېچىت سانى «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دىن كېيىن خېلى كۆپەيگەن بولسىمۇ، لېكىن، ئازاتلىقتىن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا، خېلىلا ئاز بولۇپ ئوتتۇرا ھساپ بىلەن «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دىن بۇرۇنقى مېچىت سانىنىڭ 70% چىسىگە تەڭ كېلىدۇ. ئالدىنقى 2 يىل ئىچىدە يۇز بەرگەن ھەدەپ مېچىت سېلىش شامىلى 10 يىللىق بالايى ئاپەتنىڭ دىنغا قارىتا چېكىندىن ئاشقان «سول» ھەرىكەتلىرى تۈزىتىلگەندىن كېيىن، ئاممىا ئىچىدە بېسىلىپ ياتقان دىنىي ھېسسىياتنىڭ ئاشكارىلانغانلىغى بولۇپ، بەزى ھەرىكەتلەردە سەل ئاشۇرۇۋېتىشلەر بولدى. بۇ ئەھۋال شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، كىشىلەرنى دىنغا ئىشەنمەسلىككە زورلاش ئاقمايدۇ. دىن ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، شۇڭا، بۇنى ھەرگىز ئادەتچاغلىماسلىق لازىم.

تەكشۈرۈشىمىزدىن قارىغاندا، نۇۋەتتە ئاممىا ۋە دىنىي ساھەدىكىلەر: ھازىر بارمېچىتلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىيالايدىغان بولدى، دەپ ئىنكاس قىلىشتى. مەسىلەن، قەشقەر شەھىرىدىكى مېچىتلەرنىڭ سانى ئازاتلىقتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكىگە يېقىنلاشقان. نوپۇس زىچراق ئورۇنلاشقان كوچىلاردىكى مە-

چىتلەرنىڭ زىچلىق دەرىجىسى ناھايىتى يۇقۇرى بولغان، مەسىلەن چاسىدىكى بىر كوچىدا 3 مېچىت، ئوستەڭ بويى كوچىسىدىن قۇم دەرۋازىغىچە بولغان ئارىلىق 2 - 3 يۇز مېتىر كەلمەيدۇ، لېكىن بۇ كوچىدا 4 مېچىت بار ئىكەن. قەشقەر شەھرى بەشگېرەم گۇڭشېسىنىڭ 25 دادۇيىدە 158 مېچىت بولۇپ، ئوتتۇرا ھىساپ بىلەن ھەر بىر دادۇيدە 36 دىن مېچىت توغرا كېلىدىكەن. كېرىيە ناھىيىسىدە ھازىر 555 مېچىت بار ئىكەن، پۇتۇن ناھىيىدە 170 ئىشلەپچىقىرىش دادۇيى بولۇپ، ئوتتۇرا ھىساپ بىلەن ھەر بىر دادۇيگە 4 دىن مېچىت توغرا كېلىدىكەن، ئامما: ھازىر بار مېچىت ئېھتىياجىمىزغا يېتىشىدۇ، دەپ ئومۇمى يۇزلۇك ئىنكاس قىلىشتى. دىمەك، ئېتىقاتچىلار بۇرۇنقىدەك موكۇنۇپ، يوشۇرۇنۇپ خۇپىيانە ناماز ئوقۇشتەك ئەھۋال تۇگەپ، دىنىي تۇرمۇش نورمال ئىزغا چۈشكەن، ئامما بۇنىڭدىن رازى بولغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە، چېلىقتۇرۇشىمىزچە، بەزى جايلاردا مېچىت ھەددىدىن زىيادە زىچ بولۇپ كەتكەن ياكى ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى مۇۋاپىق بولماسلىقتەك ئەھۋاللار سادىر بولغان. شۇنداق بولغاچقا، ياساپ بولغاندىن كېيىن، جامائەت ئاز بولۇپ، ئىماملار قىلغىلى ئىش تاپالماي قالغان. مانا بۇلار — شۇ بىرمەزگىلدە مېچىتلەرنى قالايمىقان سالغانلىقنىڭ ئاقىۋىتى.

جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مېچىتلەرنى ئادەتتە توۋەندىكى 3 تۇرگە ئايرىشقا بولىدۇ: بىرىنچى خىلى — ئادەتتىكى مېچىتلەر، بۇنىڭدا ئېتىقاتچىلار كۇندە 5 ۋاخ ناماز ئوقۇيدۇ؛ يەنە بىر خىلى — جامە، ئۇنىڭدا ئادەتتە جۇمە نامىزى ئوقۇلىدۇ ۋە دۇئا - تالاۋەت ئوتكۇزۇ-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار تامبىرى

لىدۇ ، ئۇنىڭ كولىمى چوڭراق بولۇپ، دىنىي ۋەزىپە ئوتەيدىغانلار بىر قەدەر كوپ؛ يەنە بىر خىلى مەركىزىي مەچىت بولۇپ «هېيتكا» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ هېيت - بايرام سورۇنى دېگەنلىك بولۇپ، دىنىي هېيت - بايراملاردا نامازغا ئوقۇلىدىغان سورۇندۇر. بۇ خىلدىكى مەچىتلەرنىڭ قۇرۇلۇشى كوركەم، دائىرىسى كەڭ، هەشەمەتلىك بولۇپ ، مۇنداق مەچىتلەرگە شۇ يەردە ئابرويى ئەڭ چوڭ بولغان ئاخۇنلار ئىمام قىلىدۇ، ئۇنىڭدا ۋەزىپە ئوتەيدىغان كىشىلەرمۇ بىر قەدەر تولۇق بولىدۇ، ئىلگىرى ئۇنىڭ قارىمىغىدا مەدرىسلەر تەسىس قىلىنغان. هەر قېتىملىق دىنىي هېيت - بايراملاردا ئابرويلۇق بولغان قارىلار ئوتتۇرىغا چىقىپ قىرائەت قىلىدۇ . قەشقەر شەهرىدىكى هېيتكا جامەسى مانا مۇشۇ خىلغا كىرىدىغان كاتتا جامەدۇر.

ئوتكەن يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى هېيتكا جامەسىدە ئوتكۈزۈلگەن تاراۋىنىڭ ئاخىرقى بىر كۈنى بولۇپ، بىز بۇ تەنتەنىلىك مۇراسىمنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. تاراۋى روزا مەزگىلىدە ئوتكۈزۈلۈپ ، هەر كۈنى خۇپتەندىن كېيىن قۇرئان سۈرىلىرى يادقا ئوقۇلىدۇ، ئادەتتە بىر هەپتە ئەتراپىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. قىرائەت قىلغۇچىلار قۇرئاننى پۈتۈنلەي يادقا بىلىدىغان قارىلار بولۇپ، 2 - 3 قارى نوۋەتلىشىپ ئوقۇيدۇ، تاراۋى تۈگىگەندە، ئېتىقاتچىلارقارىلارغا ئاتىغانلىرىنى سوۋغات قىلىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئوتمۇشتە مۇنداق مۇراسىملار ناھايىتى كاتتا بولۇپ، ئادەتتە مەچىتكە كېلىپ نامازغا ئوتىمەيدىغان كىشىلەرمۇ بۇ ۋاقىتتا هەممىسى كېلىپ قاتنىشىدۇ

دىكەن . لېكىن بىز بۇقېتىم كورگەندەئادەمئانچەكوپ ئەمەس، تەخمىنەن 400 -500 ئادەم قاتناشقان، بىز تاراۋۇنىڭ ئاخىرىدائادەمنىڭ ئاتمغانلىرنى قارىلارغا سوغات قىلىش ئەھۋالىنى كورەلمىدۇق.

ھېيتكا جامەسى قەشقەر ۋىلايىتى، شۇنىڭدەك پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە زور جامە بولۇپ، ئومۇمى كولىمى 16 مىڭ 800 كۇۋادىرات مېتىر كېلىدۇ، مېچىتتە بىر ۋاقىتتا 4 مىڭ 200 كىشى نامازئوقۇيالايدۇ، ئۇنىڭ بىناكارلىق قۇرۇلمىسى ئەرەپ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىنىڭ قەدىمىي مېچىت قۇرۇلۇشىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، ئۇ قەشقەر شەھرىنىڭ مەركىزىي مەيدانىغا جايلاشقان. تەكشۇرۇشلەرگە قارىغاندا، بۇ جامە 500 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە ئىكەن.

15 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، بۇ جامەنىڭ ئورنى قەشقەر پادىشالىرى جەمەتىنىڭ قەۋرىستانلىغى بولۇپ، كىشىلەر بۇ يەرگە كىچىككىنە بىر مېچىت بىنا قىلدۇرغان، شۇ مېچىت ھازىرقى ھېيتكا جامەسىنىڭ دەسلەپكى ئاساسى ئىكەن،

16 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، بۇ مېچىت كېڭەيتىلىپ جۇمە ئوقۇلىدىغان چوڭ مېچىتكە ئوزگەرتىلگەن. راۋايەتلەرگە قارىغاندا،

18 - ئەسىرنىڭ (يەنى مىلادى 1787 -يىلى) سۇپىيىخان بۇۋى ئىسىملىك بىر ئايال ھەج قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقىپ، ئىرانغا يېتىپ بارغاندا، ئۇ يەردە سوقۇش بولۇپ كېتىپ، ماكا ئىماي قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن، ئۇ ئوزىنىڭ ھەرەمگە بېرىش ئۈچۈن يىققان يول خىراجەتلىرىنى سەرپ قىلىپ مەزكۇر مېچىتنى قايتا رېمونت قىلدۇرغان، ئۇ يەنە 6 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر سېتىۋېلىپ، بۇ مېچىتكە ۋەخپى قىلىپ بەرگەن.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

«هېيتكا» دىگەن بۇ ئىسىم، ئېھتىمال، شۇ چاغدىن باشلاپ قوللىنىلغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭدىن كېيىن، قەشقەردىكى فېئودال هوكۇمرانلارنىڭ داۋاملىق رەمۇنت قىلىشى ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇشى بىلەن بۇ جامەنىڭ مەرتىۋىسى بارغانسېرى يۇقۇرىلاپ، نامى بارغانسېرى مەشھۇر بولغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە، ياقۇپبەگ جەنۇبىي شىنجاڭغا بېسىپ كىرگەندىن كېيىن، ئۇ، دىندىن پايدىلىنىپ خەلقنى ئىداره قىلىش مەقسىدىده، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ هەر قايسى جايلىرىدا كوپلەپ مېچىت، مەدرىس، مازار ۋە لەگگەر قاتارلىقلارنى سالدۇرغان. ياقۇپبەگ تەختكە چىقىپ 7 - يىلىدىن كېيىن (مىلادى 1872 - يىلى) هېيتكا جامەسىنى كېڭەيتىپ كولەمده رەمۇنت قىلدۇرغانىدىن ۋە كېڭەيتكەن، هېيتكانىڭ شۇ چاغدىكى ئۇسلۇبى ۋە قۇرۇلمىسى هېلىھەم ئاساسىي جەھەتتىن ساقلىنىپ قالغان، لېكىن ئۇ چاغدىكى هېيتكانىڭ كولىمى هازىرقىدىن چوڭ بولۇپ، پەقەت مەدرىس ئۈچۈنلا 96 ئېغىزلىق هوجرا سېلىنغان، بۇنىڭدا 400 نەپەردىن ئارتۇق تالىپ يېتىپ - قوپۇپ ئوقۇيدىكەنمىش، يەنە بىر ۋاقىت ئىچىده 100 نەچچە ئادەم يۇيۇنالايدىغان هاممام (مۇنچا) ۋە گۈلەج قاتارلىقلار بارئىكەنمىش. بىراق، نەچچە 10 يىللاردىن بۇيان، باشقۇرۇشنىڭ ياخشى بولمىغانلىقى، يەر تەۋرەش، يول - كوچىلارنى كېڭەيتىپ ئىسلاھ قىلىش قاتارلىق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن بۇزۇلۇپ - چېقىلىپ، جامەنىڭ كولىمى كىچىكلەپ كەتكەن. ئازاتلىق هارپىسىغچە، بۇ جامە كونىراپ خاراپ بولۇشقا ئازلا قالغان. ئازاتلىقتىن كېيىن، 1955 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر

ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىغىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن، هوكۇمەت تەرىپىدىن 10 مىڭ يۇەندىن ئارتۇق پۇل چىقىرىپ، بۇ جامەبىلەن ئاپپاق غوجامازىرى ئومۇمىيۇزلۇك رىمونت قىلىنغان. «مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى» مەزگىلىدە، جامەنىڭ مۇنبىرى كويدۇرۇپ تاشلانغان، كېيىن هوكۇمەت بۇ قىلىقلارنى ئوز ۋاقتىدا چەكلەپ، جامەساقلاپ قېلىنغان.

1980 - يىلى قەشقەر شەھەرلىك هوكۇمەت پۇل ئاجرىتىپ بۇ جامەنى قايتىدىن رىمونت قىلدۇرۇپ ئاقارتقان. هېيتكا جامەسى قەشقەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي پائالىيەت مەركىزى بولۇپلا قالماي، بەلكى مەشهۇر دىنىي يادىكارلىقلاردىن بىرى بولۇپ، 1962- يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە نۇقتىلىق ئاسرىلىدىغان يادىكارلىقلار قاتارىدىن ئورۇن بېرىلگەن. بۇ جامە يېقىنقى بىر نەچچەيىللاردىن بۇيان مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىن كەلگەن نۇرغۇنلىغان ئېكىسكۇرسىيە ۋە زىيارەت قىلغۇچىلارنى كۇتۇۋالغان، بۇ، خەلقارا مۇناسىۋەت ئۇچۇن پايدىلىق بولغان. هازىر بۇ جامەنىڭ رىمونت قىلىش، باشقۇرۇش، كۇتۇۋېلىش قاتارلىق ئىشلىرىنى 7 كىشىدىن تەركىپ تاپقان باشقۇرۇش هەيئىتى ئۇستىگە ئالغان. هازىر بۇجامەدە 3 ئىمام، ئىككى مەزىن، ئىككى چارىپكەش بار ئىكەن.

ئۇچىنچى، نوۋەتتىكى دىنىي مەزهەپلەر ئەهۋالى:

ئىسلام دىنىدىكى مەزهەپلەر خېلى بۇرۇنلا پەيدا بولغان. بۇ مەزهەپلەر ئاساسەن ئىككى خىلغا بولۇنىدۇ: بىرى — سىياسى